

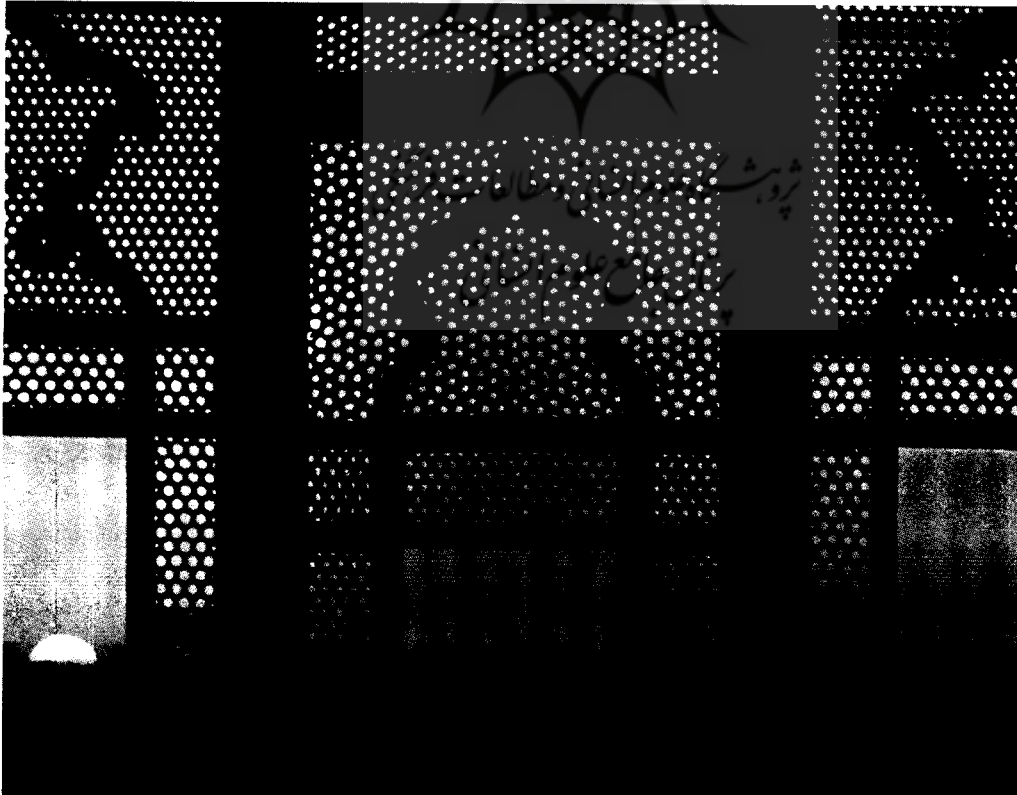
پنجاب به لحاظ برخورداری از وزن جمعیتی بالا و نیز سابقه تاریخی نقش سیاسی لاهور به عنوان مرکز ایالت پنجاب، و همچنین فعالیت‌های مطبوعاتی سهم زیادی در فرآیندهای سیاسی پاکستان به عهده دارد و قادر است رفتار سیاسی دولت و ملت پاکستان را تحت الشعاع قرار دهد.

دکتر محمدرضا حافظ نیا

انتخابات و قانونگذاری:

نظام سیاسی پاکستان به صورت فدرال است. بر پایه قانون اساسی جمهوری اسلامی پاکستان واحدهای فدرال عبارتند از ایالت‌های پنجاب به مرکزیت لاهور، سند به مرکزیت کراچی، سرحد یا ایالت مرزی شمال غرب به مرکزیت پیشاور، بلوچستان به مرکزیت کوئته و نیز منطقه ارضی پایتخت یا اسلام آباد که محدوده ارضی آن در قالب یک مکان شهری نوین یاد مشخص می‌شود و بالاخره مناطق قبیله‌ای تحت اداره فدرال یا فاتا (FATA). ناگفته نماند که خارج از محدوده شهر اسلام آباد جزء حوزه سرزمینی ایالت پنجاب محسوب می‌شود. فاتا ناحیه قبایلی است که در شمال ایالت سرحد و در حد فاصل این ایالت و مرز کشور افغانستان قرار دارد.

موقعیت سیاسی پنجاب در پاکستان

نام ایالت	تعداد کرسی های مسلمانان	تعداد کرسی های مسیحیان	تعداد کرسی های هندوها	تعداد کرسی های سیکها بودایی ها و پارسی ها	تعداد کرسی های قادیانی ها و احمدی ها	تعداد کرسی های کلیت ایالتی	
						تعداد	درصد
پنجاب	۲۴۰	۵	۱	۱	۱	۲۴۸	۵۱/۳
سند	۱۰۰	۲	۵	۱	۱	۱۰۹	۲۲/۶
سرحد	۸۰	۱	-	۱	۱	۸۳	۱۷/۲
بلوچستان	۴۰	۱	۱	۱	-	۴۳	۸/۹
جمع	۴۶۰	۹	۷	۴	۳	۴۸۳	۱۰۰

جدول شماره ۲، توزیع کرسی های مجالس ایالتی پاکستان^۴

معرفی نخست وزیر و تشکیل دولت می نماید. در مجلس ملی اکثریت کرسی ها به ایالت پنجاب اختصاص دارد. جدول زیر توزیع ایالتی کرسی های مجلس ملی را نشان می دهد.

همان طور که در جدول ملاحظه می شود ۵۳ درصد از کل کرسی ها و آراء مجلس ملی را ایالت پنجاب به خود اختصاص می دهد و با توجه به کرسی های مربوط به مسلمانان سهم ایالت پنجاب تا ۵۵/۵ درصد افزایش می یابد. در نتیجه اکثریت نسبی آراء مجلس ملی به ایالت پنجاب اختصاص دارد و می تواند بر اموری نظیر انتخاب رئیس جمهور، نخست وزیر، دولت، توزیع بودجه ملی و سیاست های کلان ملی تأثیر بگذارد.

گروه های اقلیت در مجلس ملی دارای نماینده می باشند که به صورت ملی و سراسری انتخاب می شوند و توزیع آنها به شرح زیر است.^۳

۱. مسیحیان (۴ نفر)

۲. هندوها (۴ نفر)

۳. سیکها، بودایی ها، پارسی ها و غیره (۱ نفر)

۴. قادیانی ها و لاهوری ها یا احمدی ها (۱ نفر)

بر اساس نظام فدرالی پاکستان، هر یک از ایالت های چهارگانه پنجاب، سند، سرحد و بلوچستان دارای مجلس ایالتی می باشند که بر حسب حزب اکثریت نسبت به انتخاب سر وزیر (Chief Minister)، وزرای دولت ایالتی، تصویب قوانین و مقررات ایالتی و تصویب بودجه ایالتی اقدام می کند. تعداد کل کرسی های مجالس چهارگانه ایالتی پاکستان ۴۸۳ مورد است که بین مسلمانان و غیرمسلمانان توزیع شده است. یعنی ۴۶۰ کرسی به مسلمانان و ۲۳ کرسی به غیرمسلمانان ساکن در ایالت ها اختصاص دارد. ناگفته نماند که منطقه شهری اسلام آباد به عنوان حوزه فدرال و نیز مناطق قبیله ای فاتا فاقد نماینده در مجالس ایالتی می باشند.

در پاکستان نهادهای قانون گذاری عبارتند از:

۱. مجلس ملی در سطح فدرال

۲. مجالس ایالتی

۳. مجلس سنا

رئیس جمهور پاکستان نیز متناسب با سهم هر یک از مجالس سه گانه مزبور با رأی مشترک آنها برای مدت پنج سال انتخاب می شود و به عنوان عامل وحدت ملی و فرمانده کل نیروهای مسلح و منصوب کننده استانداران ایالت ها شناخته می شود.

تعداد کرسی های نمایندگان مجلس ملی ۲۱۷ مورد است که ۲۰۷ کرسی به مسلمانان و ۱۰ کرسی به اقلیت های مسیحی، هندو، سیک، بودایی و فرقه های احمدی و قادیانی تعلق دارد. قانون گذاری های سطح ملی، تصویب بودجه و برنامه و انتخاب دولت فدرال و نخست وزیر پاکستان از اختیارات مجلس ملی است. ناگفته نماند که حزب برخوردار از اکثریت اعضای مجلس، اقدام به

نام ایالت یا منطقه	سهم کرسی	
	تعداد	درصد
۱. منطقه پایتخت (اسلام آباد)	۱	۰/۴۶
۲. منطقه قبیله ای فاتا	۸	۳/۸
۳. ایالت پنجاب	۱۱۵	۵۳
۴. ایالت سند	۴۶	۲۱/۲
۵. ایالت سرحد (N.W.F.P)	۲۶	۱۲
۶. ایالت بلوچستان	۱۱	۵/۰۴
جمع کرسی های مسلمانان	۲۰۷	۹۵/۴
جمع کرسی های غیرمسلمانان	۱۰	۴/۶
جمع کل کرسی های مجلس	۲۱۷	۱۰۰

جدول شماره ۱، توزیع کرسی های مجلس ملی در پاکستان^۲

همان طور که در جدول مشاهده می شود سهم ایالت پنجاب از کرسی های مجالس ایالتی پاکستان ۲۴۸ مورد بوده که ۵۱/۳ درصد کل آنها را شامل می شود. همچنین ایالت پنجاب حدود ۵۲ درصد کرسی های مسلمانان و ۳۴/۷ درصد کرسی های اقلیت ها را در مجموع مجالس ایالتی به خود اختصاص می دهد. ایالت سند و بلوچستان دارای سهم کرسی بیشتری برای اقلیت ها نسبت به سهم کلی خود می باشند. مثلاً سند در کرسی های مربوط به اقلیت ها ۳۹ درصد و سهم بلوچستان ۱۳ درصد است که از سهم کلی مربوط به آنها بیشتر است (در مقابل ۲۲/۶ و ۸/۹ درصد کل).

در مقابل ایالت های پنجاب و سرحد از سهم اقلیتی کمتری برخوردارند. پنجاب ۳۴/۵ درصد و سرحد ۱۳ درصد (در مقابل ۵۱/۳ و ۸/۹ درصد کل).

در رابطه با مجلس سنا که ۸۷ کرسی دارد، سهم ایالت ها به طور مساوی در نظر گرفته شده است و عامل تعداد جمعیت تأثیری در سهم بندی کرسی های آن ندارد. کرسی های این مجلس شامل کرسی های افراد منتخب به

ایالت و ناحیه	تعداد کرسی های عمومی	تعداد اختصاصی علماء، تکنوکرات ها و حرفه ای	تعداد کل کرسی ها
پایتخت فدرال (اسلام آباد)	۳	-	۳
نواحی قبیله ای فاتا	۸	-	۸
ایالت پنجاب	۱۴	۵	۱۹
ایالت سند	۱۴	۵	۱۹
ایالت سرحد	۱۴	۵	۱۹
ایالت بلوچستان	۱۴	۵	۱۹
جمع کل	۶۷	۲۰	۸۷

جدول شماره ۳، توزیع کرسی های مجلس سنا در پاکستان^۵

ایالت و ناحیه	درصد برگه های رأی برای مسلمانان	تعداد کل برگه رأی
(اسلام آباد) پایتخت	۰/۲	۲۱۸۵۰۰
ایالت پنجاب	۶۰/۴	۶۵۴۷۳۱۰۰
ایالت سند	۲۱/۵	۲۳۴۳۳۰۰۰
ایالت سرحد	۱۲/۶۶	۱۳۷۴۸۵۰۰
منطقه قبیله ای فاتا	۰/۰۴	۴۱۳۰۰
ایالت بلوچستان	۵/۲	۵۶۲۲۴۰۰
جمع	۱۰۰	۱۰۸۵۳۶۸۰۰

جدول شماره ۴، تعداد برگه های رأی چاپ شده در انتخابات مجلس ملی و ایالتی پاکستان سال ۱۹۹۰ م^۶

اضافه کرسی های اختصاص مربوط به علما و تکنوکرات ها و سایر نیروهای حرفه ای می باشد.

سهم نمایندگان هر ایالت در سنا توسط نمایندگان ایالتی مربوط و سهم نمایندگان مناطق اسلام آباد و فاتا توسط نمایندگان آنها در مجلس ملی انتخاب می شوند. لازم به توضیح است که نمایندگان مجلس ملی و ایالتی پاکستان بر اساس «قانون هر حوزه انتخابیه یک نفر نماینده» انتخاب می شوند. بنابراین سرزمین پاکستان و نیز داخل شهرها در چهارچوب ایالت ها و بر اساس تعداد جمعیت به حوزه های انتخابیه مفرد تقسیم بندی شده و هر حوزه فقط یک نماینده دارد.

از حیث سطح فرهنگ سیاسی و مشارکت مردم در سرنوشت سیاسی خود آمار برگه های رأی چاپ شده در انتخابات سال ۱۹۹۰ میلادی پاکستان نشان می دهد که ایالت پنجاب بیش از ۶۰ درصد آمار برگه های رأی چاپ شده را برای مجلس ایالتی و مجلس ملی به خود اختصاص داده است. جدول زیر درصد سهم هر ایالت را مشخص می کند.

همان طور که ملاحظه می شود ایالت پنجاب حدود ۵۴ درصد جمعیت پاکستان و ۵۳ درصد سهم کرسی ها را در اختیار دارد، در صورتی که سهم برگه های آرای چاپ شده آن ۶۰/۴ درصد است و این امر می تواند بیانگر بالا بودن سطح فرهنگ سیاسی و آگاهی و سواد مردم ایالت پنجاب نسبت به سایر ایالت ها باشد.

نکته ای که قابل ذکر است اینکه مناطق شمالی پاکستان شامل گلگیت و بلتستان که از حیث جغرافیایی جزء منطقه کشمیر به حساب می آیند در مجلس ملی فاقد نماینده بوده و دارای مجلس ایالتی نیز نمی باشند.

در سال ۱۹۹۴ میلادی دولت پاکستان تصمیم گرفت نوعی نهاد قانونگذاری محلی تحت عنوان شورای مناطق شمالی ایجاد نماید که مجموعاً دارای ۲۶ نماینده می باشد.^۷

نتیجه این انتخابات نشان می دهد که حزب نهضت جعفریه پاکستان نسبت به سایر احزاب از اکثریت برخوردار است و دلیل آن اینکه اکثریت سکنه مناطق شمالی پاکستان را شیعیان تشکیل می دهند.

احزاب سیاسی

در پاکستان احزاب سیاسی متعددی وجود دارد. بعضی از احزاب مذهبی و بعضی غیر مذهبی هستند. تعدادی از آنها در سطح کل کشور و تعدادی در سطح محلی و ایالتی فعالیت دارند. بعضی از احزاب به هنگام انتخابات با یکدیگر ائتلاف نموده و جبهه متحدی را در مقابل رقبای قدرتمند خود تشکیل می دهند و از این طریق

نام حزب		کرسی‌ها
تعداد	درصد	
۷	۲۶/۹۵	حزب مردم پاکستان PPP
۱	۳/۸۵	حزب مسلم لیگ
۸	۳۰/۷۵	نهضت جعفریه پاکستان (شیعه)
۸	۳۰/۷۵	آزاد
۲	۷/۷	زنان (به انتخاب ۴ نفر دیگر)
۲۶	۱۰۰	جمع کل

جدول شماره ۵، توزیع نمایندگان شورای مناطق شمالی در انتخابات ۱۲۵ اکتبر ۱۹۹۴

دارای گرایش‌های شدید وهابی و ضد شیعی نیز می‌باشد. از احزاب معروف غیر مذهبی پاکستان می‌توان از حزب مسلم لیگ و حزب مردم یاد کرده که در واقع معروف‌ترین و پر قدرت‌ترین احزاب سیاسی پاکستان به شمار می‌روند.

حزب مسلم لیگ قبل از استقلال پاکستان تأسیس شد و جریان استقلال پاکستان را به رهبری محمد علی جناح به عهده داشت ولی بعدها این حزب دچار تجزیه شد و جناح‌های مختلفی در آن ایجاد گردید که برای نمونه می‌توان به مسلم لیگ جناح نواز شریف که قدرتمندترین شاخه حزب مسلم لیگ است و رهبری اپوزسیون را در شرایط کنونی پاکستان به عهده دارد و نیز مسلم لیگ جونجو که در لاهور و پنجاب فعال است و مسلم لیگ پیر پگار و نیز قیوم‌خان که چندان شهرت و قدرتی ندارند اشاره کرد.

حزب مردم پاکستان نیز در سال ۱۹۶۷ میلادی توسط ذوالفقار علی بوتو نخست وزیر سابق پاکستان در کراچی تأسیس شد و پس از اعدام وی توسط دولت ضیا الحق، رهبری این حزب به عهده همسر او خانم نصرت بوتو افتاد.^۸ این حزب در انتخابات سال ۱۹۸۸ و ۱۹۹۳ مجدداً قدرت را در پاکستان به دست گرفت. در سال ۱۹۹۳ رهبری حزب به دست خانم بی نظیر بوتو دختر ذوالفقار علی بوتو افتاد.

احزاب سیاسی بزرگ پاکستان نظیر حزب مردم و مسلم لیگ که در صحنه انتخابات آن تعیین‌کننده هستند با توجه به نقش سیاسی و ژئوپلیتیکی مکان جغرافیایی سعی می‌کنند دفاتر مرکزی و هواداران خود را در ایالت پنجاب جستجو کنند. از این رو بیشتر آنها دفتر مرکزی خود را در این ایالت به ویژه در شهر لاهور که مرکز آن است تأسیس کرده‌اند، که به دلیل موقعیت مرکزی اسلام آباد تدریجاً آن را به آنجا منتقل می‌نمایند. احزاب سیاسی عمده پاکستان عبارتند از:

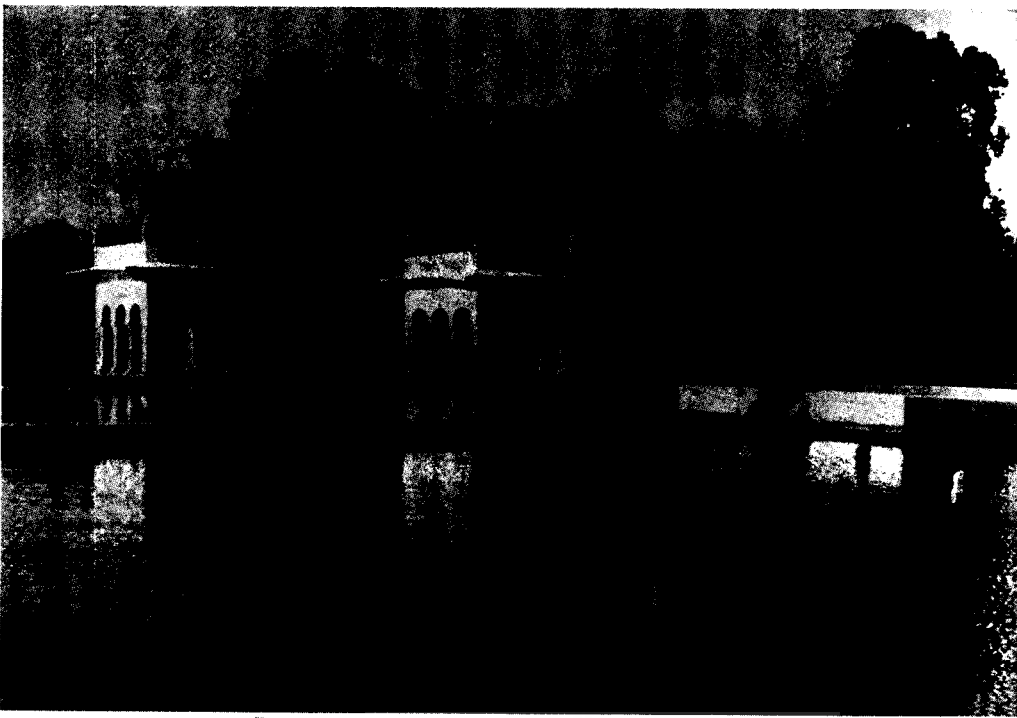
۱. حزب مردم که در کراچی شکل گرفته (ولی دفتر مرکزی آن در اسلام آباد است) شاخه مهم آن نیز در پنجاب می‌باشد.
۲. حزب مسلم لیگ (نواز) که از ابتدا دفتر مرکزی آن در لاهور بوده است ولی ظاهراً مدتی است به اسلام آباد منتقل شده است.
۳. حزب جماعت اسلامی که دفتر مرکزی آن در لاهور است.
۴. جمعیت علمای پاکستان که دفتر مرکزی هر دو گروه آن (نورانی و نیازی) در لاهور است.
۵. نهضت جعفریه که دفتر مرکزی آن در راولپندی است.

می‌توانند شانس برنده شدن بیشتری داشته باشند. از بین احزاب سیاسی معروف پاکستان، جمعیت علمای اسلام، جماعت اسلامی، جمعیت علمای پاکستان، جمعیت مشایخ پاکستان و نهضت فقه جعفریه جزء احزاب مذهبی - اسلامی محسوب می‌شوند. حزب جمعیت علمای اسلام که سابقه آن به قبل از استقلال پاکستان برمی‌گردد و نیز حزب جماعت اسلامی که در سال ۱۹۴۱ به وسیله مرحوم ابوالاعلی مودودی تأسیس گردید از اهل سنت بوده و تا اندازه‌ای گرایش به مکتب دیوبند دارند. حزب جمعیت علمای پاکستان نیز از اهل سنت بوده و گرایش به مکتب بزیلوی دارد که عقایدشان به شیعیان نزدیک‌تر است. جمعیت مشایخ نیز دربرگیرنده پیران و سجاده‌نشینان و صوفیان پاکستان و پیروان آنان می‌باشد و همانند بزیلوی‌ها با شیعیان تعارضی ندارند.

حزب نهضت جعفریه مهم‌ترین تشکیلات سیاسی شیعیان در پاکستان است که پس از اعتراض عمومی شیعیان به لایحه ذکات دولت ژنرال ضیاالحق در مقابل مجلس ملی پاکستان، در سال ۱۹۸۱ به رهبری مرحوم مفتی جعفر حسین تأسیس شد.

گروه‌ها و احزاب کوچک سیاسی و مذهبی دیگری نیز در بین اهل سنت و اهل تشیع پاکستان وجود دارند که شهرت زیادی ندارند. بعضی از سازمان‌های دانشجویی نظیر جمعیت طلبای پاکستان وابسته به جماعت اسلامی و جمعیت طلبای اسلام وابسته به جمعیت علمای اسلام و سازمان دانشجویان امامیه وابسته به نهضت فقه جعفریه نیز دارای فعالیت سیاسی و دینی به ویژه در محیط‌های دانشجویی و دانشگاه‌ها و کالج هستند.

یکی از گروه‌های سیاسی جنجالی در پاکستان که فاقد نفوذ سیاسی قابل توجه می‌باشد، سپاه صحابه پاکستان است که خود را حزب مذهبی می‌داند و با داشتن شاخه نظامی، بنا به گزارش روزنامه‌ها در عملیات ترور شرکت دارد و بیشتر به یک سازمان سیاسی نظامی شبیه است که

پنجاب کسب کند و لذا حزب مسلم لیگ نواز توانست قدرت را به دست گیرد. ولی حزب مردم در انتخابات سال ۱۹۹۳ توانست ۴۷ کرسی مجلس ملی را از ایالت پنجاب تصرف کند.^۹ یعنی ۶۵/۶ درصد کل کرسی‌های مجلس مرکزی را که در اختیار حزب مردم است شامل می‌شود. لذا حزب مردم توانست دولت تشکیل بدهد. در صورتی که در انتخابات سال ۱۹۹۰ حزب مردم تنها توانست ۱۴ کرسی مجلس ملی را از ایالت پنجاب در اختیار گیرد.^{۱۰} (موفقیت حزب مردم در ایالت پنجاب در سال ۱۹۹۳ تقریباً ۳/۳ برابر بیشتر از موفقیت آن در انتخابات سال ۱۹۹۰ در این ایالت بوده است).

به دنبال چنین تحولی بود که حزب مردم توانست قدرت را در پاکستان به دست گیرد و دولت تشکیل دهد. البته این حزب پس از انتخابات تلاش کرد تا از فرآیند ائتلاف با احزاب کوچک محلی و ایالتی نیز بهره‌مند شود. نظیر الحاق و ائتلاف با حزب مسلم لیگ شاخه جونیجو در ایالت پنجاب.

حزب مردم از این طریق توانست قدرت سیاسی را در ایالت پنجاب که کانون قدرت حزب رقیب یعنی مسلم لیگ نواز و جماعت اسلامی است به دست گیرد. همچنین در ایالت سرحد نیز به چنین موفقیتی نائل آمد.^{۱۱}

احزاب کوچک ایالتی نظیر مسلم لیگ جونیجو در موازنه قدرت سیاسی ایالتی معمولاً نقش شاقول را بازی می‌کنند و خود به تنهایی نقش مؤثری ندارند و آنها از این نقش شاقولی خود آگاهند. بنابراین با گرایش به سمت حزب قوی‌تر سعی می‌کنند به توفیق آن کمک کنند و متقابلاً از قدرت سیاسی در سطح ایالت یا سطح ملی

۶. حزب جمهوری پاکستان که دفتر مرکزی آن در لاهور است.

۷. حزب مسلم لیگ (جونجو) که دفتر مرکزی آن در لاهور است.

علاوه بر اینها بعضی از احزاب کوچک و در حد ایالتی نظیر حزب اتحاد مردمی پاکستان، حزب ملی مردمی و حزب دموکراتیک پاکستان دارای دفاتر مرکزی در ایالت پنجاب هستند. نظیر چنین احزاب کوچک و محدود به یک یا دو ایالت، در سایر جاها نیز مشاهده می‌شوند نظیر حزب پشتونخواه قومی در سرحد و بلوچستان، حزب قومی ملی مهاجر (M.Q.M) در سند، جبهه ملی سند، اتحاد ملی سند، محاذ ملی بلوچستان در کوئته، و نظایر آن.

آنچه که باید در تحلیل وضعیت پاکستان مورد توجه قرار گیرد این است که نقش سیاسی احزاب بزرگ سطح ملی مورد بررسی و مطالعه قرار داشته باشد.

اصولاً در پاکستان احزابی می‌توانند در سرنوشت ملی و سیاسی کل پاکستان مؤثر بوده و قدرت سیاسی را به دست بگیرند که از موقعیت برتری در ایالت پنجاب برخوردار باشند. این حقیقت در کانون توجه کلیه احزاب قرار دارد و بر همین اساس آن‌ها سعی می‌کنند دفتر مرکزی خود را در ایالت پنجاب و به ویژه در شهر لاهور تأسیس کنند و از این مرکز نقش سیاسی خود را به کل پاکستان گسترش دهند، زیرا می‌توانند در منطقه پر جمعیت پنجاب و با توجه به حضور سنی بیشتر مردم آن در صحنه انتخابات، کرسی‌های بیشتری را در مجالس ملی و ایالتی تصرف نمایند. به عنوان مثال اتحاد حزب مردم در انتخابات سال ۱۹۹۰ نتوانست آرای زیادی را در ایالت

نام حزب	پنجاب	سند	سرحد	بلوچستان	کل
اتحاد جمهوری اسلامی	۲۱۴	۶	۳۳	۷	۲۵۶
اتحاد دموکراتیک مردمی	۱۰	۴۶	۶	۲	۶۴
حزب ملی مردمی	-	-	۲۳	-	۲۳
جمعیت علمای اسلامی	-	-	۲	۵	۷
آزاد	۱۹	۱۹	۱۴	۴	۵۶
نهضت ملی مهاجر (MQM)	-	۲۸	-	-	۲۸
سایر احزاب	-	-	-	-	۲۱

جدول شماره ۷، توزیع نمایندگان احزاب عمده در انتخابات مجالس ایالتی پاکستان - ۱۹۹۰ ۱۳

توانست ۸۳/۵ درصد آرای کل خود را از مجالس ایالتی به دست آورد و در واقع ۵۶/۵ درصد از کل کرسی‌های ایالتی را کسب کرد. بدین ترتیب سهم ایالت پنجاب به تنهایی از کل کرسی‌های ایالت‌ها حدود ۴۷ درصد بوده است. در صورتی که اتحاد دموکراتیک مردمی مرکب از حزب مردم، تحریک استقلال و نهضت فقه جعفریه چون نتوانست در ایالت پنجاب آراء بالایی را کسب کند توانست تنها ۱۴ درصد از کل کرسی‌های ایالت‌های را به خود اختصاص دهد.

در انتخابات سال ۱۹۹۳ وضعیت تغییر نمود و حزب مردم از طریق کسب اکثریت کرسی‌های مربوط به ایالت پنجاب توانست قدرت را به دست گیرد و دولت تشکیل دهد.

همچنین حزب مردم در انتخابات مجلس ملی پاکستان در سال ۱۹۸۸ نیز توانست با تصرف ۹۱ کرسی از مجلس ملی قدرت را به دست گیرد در صورتی که حزب قدرتمند رقیب یعنی مسلم لیگ نواز توانست تنها ۵۳ کرسی را در مجلس ملی تصرف نماید که از این تعداد ۴۴ کرسی (یعنی ۸۳ درصد) مربوط به ایالت پنجاب بود.

بهره‌مند شوند. به عنوان مثال پست سروریزی و تعدادی از وزارتخانه‌های ایالت پنجاب در چهارچوب همین تحلیل از سوی حزب حاکم مردم به حزب مسلم لیگ جونجو و اگذار گردید. احزاب شاقولی در تحلیل قدرت سیاسی به سمت هر یک از احزاب قدرتمند بلغزند موازنه قدرت را به نفع آن تغییر می‌دهند. بر همین اساس نزد حزب حاکم از اعتبار بالایی برخوردار می‌شوند و آنها نیز متقابلاً جبران می‌نمایند.

همان طور که ملاحظه گردید احزاب بزرگ پاکستان شامل حزب مسلم لیگ و حزب مردم و نیز کلیه احزاب مذهبی پاکستان، جملگی دفاتر مرکزی خود را در ایالت پنجاب و به ویژه شهر لاهور تأسیس کرده‌اند. علاوه بر این توزیع کرسی‌های مجلس ایالتی و مجلس ملی در انتخابات ۱۹۹۰ و ۱۹۹۳ پاکستان نشان می‌دهد که آن حزبی که توانسته است کرسی‌های بیشتری را در ایالت پنجاب تصرف کند توانسته است قدرت سیاسی پاکستان و نیز قدرت سیاسی ایالت را به دست گیرد. بدین ترتیب تلاش احزاب برای باز کردن جای پا در ایالت پنجاب امر غیر منتظره‌ای نیست.

مشاهده می‌شود که در انتخابات ۱۹۹۰ میلادی، حزب اتحاد جمهوری اسلامی مرکب از حزب مسلم لیگ و جماعت اسلامی پاکستان توانست اکثریت آراء مجلس ملی را با کسب اکثریت از ایالت پنجاب به دست آورده و دولت را تشکیل دهد. یعنی ۴۴ درصد از کل کرسی‌های مجلس و حدود ۸۶ درصد از کل کرسی‌های این ائتلاف در مجلس ملی. (اتحاد دموکراتیک مردمی شامل حزب مردم، تحریک استقلال، نهضت جعفریه پاکستان بوده است.)

در سطح ایالت‌ها نیز ملاحظه می‌شود که حزب اتحاد جمهوری اسلامی با کسب ۲۱۴ کرسی از ایالت پنجاب

نام حزب	پنجاب	سند	سرحد	بلوچستان	فاتا	سلام آباد	جمع کل
اتحاد جمهوری اسلامی (IJ)	۹۱	۴	۸	۲	-	۱	۱۰۶
اتحاد دموکراتیک مردمی (PDA)	۱۴	۲۴	۵	۲	-	-	۴۵
آزاد	۶	۴	۳	۷	-	-	۲۰
نهضت ملی مهاجر (MQM)	-	۱۵	-	-	-	-	۱۵
حزب ملی مردمی	-	-	۴	۲	-	-	۶
جمعیت علمای اسلام	-	-	۴	۲	-	-	۶
جمعیت علمای پاکستان	۳	-	-	-	-	-	۳
حزب جمهوری وطن	-	-	-	۲	-	-	۲
پی - این - پی (PNP)	-	-	-	۲	-	-	۲
پشتونخواه ملی	-	-	-	۱	-	-	۱
جمع کل	۱۱۴	۴۶	۲۶	۱۱	۷	۱	۲۰۶

جدول شماره ۶، توزیع نمایندگان احزاب

عمده پاکستان در انتخابات ۱۹۹۰ م. مجلس ملی ۱۲

نام ایالت	تعداد	درصد
ایالت پنجاب	۱۲ نفر	۳۷/۵
ایالت سند	۸ نفر	۲۵
ایالت سرحد	۶ نفر	۱۸/۷
ایالت بلوچستان	۲ نفر	۶/۲۵
نواحی شمالی	۱ نفر	۳/۱۵
نواحی قبیله‌ای فانا	۱ نفر	۳/۱۵
آزاد کشمیر	۲ نفر	۶/۲۵
جمع کل	۳۲	۱۰۰

جدول شماره ۸، توزیع اعضاء کمیته مرکزی
حزب مردم پاکستان در سال ۱۹۹۵ م ۱۵

حزب مردم نیز در سال ۱۹۸۸ توانست ۵۰ کرسی از ۹۱ کرسی خود را از ایالت پنجاب در اختیار گیرد (یعنی ۵۵ درصد).^{۱۴}

بنابراین ملاحظه می‌شود که حزب اکثریت یا حزب حاکم و همچنین حزب رقیب یا مخالف (اپوزیسیون) در سه انتخابات ۱۹۸۸ و ۱۹۹۰ و ۱۹۹۳ پاکستان همیشه به دنبال کسب آراء بیشتر از ایالت پنجاب بوده است و تنها آمار کرسی‌های این ایالت بوده که توانسته است تکلیف قدرت سیاسی را در پاکستان مشخص نماید. حزب مردم در انتخابات سال‌های ۱۹۸۸ و ۱۹۹۳ اکثریت کرسی‌ها را به دست آورد و توانست قدرت را به دست گرفته و دولت تشکیل دهد.

در انتخابات ۱۹۹۰ که حزب مسلم لیگ و ائتلاف آن توانست اکثریت کرسی‌های ایالت پنجاب را به دست آورد، توانست قدرت را به دست گرفته دولت تشکیل دهد.

از این رو ایالت پنجاب برای احزاب سیاسی پاکستان

اهمیتی استراتژیک دارد، زیرا هر کدام بتواند اکثریت را در این ایالت به دست آورد موازنه قدرت سیاسی پاکستان را به نفع خود تغییر می‌دهد. بنابراین آنها می‌کوشند ضمن به

نام حزب	پنجاب	سند	سرحد	بلوچستان	فانا	حوزه فدرال	جمع کل نمایندگی حزب در مجلس مرکزی
حزب مردم پاکستان PPP	۴۷	۳۳	۵	۱	-	-	۸۶
پاکستان مسلم لیگ جناح نواز PML(N)	۵۲	۱۰	۹	-	-	۱	۷۲
پاکستان مسلم لیگ جناح جوئیجو PML(J)	۶	-	-	-	-	-	۶
آزاد	۵	۱	۱	۱	۷	-	۱۵
اسلامی جمهوری محاذ (ائتلاف)	-	-	۳	۱	-	-	۴
پاکستان اسلامی فرنٹ (جماعت اسلامی)	-	۱	۲	-	-	-	۳
عوامی نیشنل پارٹی ANP	-	-	۳	-	-	-	۳
پختونخواه ملی پارٹی	-	-	-	۳	-	-	۳
متحدہ دینی محاذ	۱	-	۱	-	-	-	۲
جمهوری وطن پارٹی	-	-	-	۲	-	-	۲
بلوچستان نیشنل محاذ (جناح حثی) BNM(H) بلوچستان موومنٹ (نهضت بلوچستان)	-	-	-	۱	-	-	۱
بلوچستان نیشنل محاذ (مینگل) BNM(H) بلوچستان موومنٹ (نهضت بلوچستان)	-	-	-	۱	-	-	۱
نیشنل دیموکراتیک الائنس NDA	۱	-	-	-	-	-	۱
نیشنل پیپلز پارٹی NPP	-	۱	-	-	-	-	۱
پختونخواه قومی پارٹی	-	-	۱	-	-	-	۱
جمع کل	۱۱۲	۴۶	۲۵	۱۰	۷	۱	۲۰۱

جدول شماره ۹، لیست تعداد نمایندگان
مجلس ملی پاکستان در انتخابات ۱۹۹۳ ۱۶

دست آوردن جای پای مناسب در ایالت پنجاب به ویژه شهر لاهور موقعیت خود را در آن بهبود بخشند.

لازم به توضیح است که حزب مردم که دفتر مرکزی آن در پنجاب قرار ندارد و به حزب ایالت سند معروف است در انتخابات کمیته مرکزی خود که در سال ۱۹۹۵ رخ داد ۱۲ نفر از ۳۲ نفر اعضای را از ایالت پنجاب برگزید و علاوه بر آقایان فاروق لغاری (رییس جمهور)، فخر زمان رییس آکادمی تاریخ و ادبیات پاکستان و احمد سعید اعوان از ایالت پنجاب ارتقاء یافتند.

همان طور که ملاحظه می شود ایالت پنجاب بدون سه نفر مذکور با ۳۷/۵ درصد، بالاترین سهم را در بین ایالت ها به خود اختصاص داده است (با سه نفر مذکور ۴۹ درصد). این در حالی است که حزب مردم از حیث تاریخی در ایالت سند متولد و رشد نمود و رهبران حزب مردم از ابتدا اهل ایالت سند بودند (ذوالفقار علی بوتو مؤسس و اولین رهبر حزب، نصرت بوتو همسر ذوالفقار علی بوتو و رهبر بعدی و در حال حاضر بی نظیر بوتو نخست وزیر پاکستان و رهبر کنونی حزب مردم).

سابقه نقش سیاسی لاهور و پنجاب

منطقه پنجاب و سند هرچند در گذشته های تاریخی، جزء شبه قاره محسوب می شده است ولی در واقع این دو منطقه دارای وحدت کلی و جداگانه ای است که از حیث جغرافیایی از فلات دکن و بخش شمالی آن جدا می شود. به همین دلیل در بعضی از آثار، منطقه سند و پنجاب جزء بخش غربی شبه قاره شناخته شده است. این منطقه نه تنها از حیث طبیعی دارای وحدت خاص خود است بلکه از حیث انسانی و فرهنگی نیز در طول تاریخ دارای هویت مستقلی بوده و در حد فاصل تمدن های ایران، هند و آسیای میانه قرار داشته است. ضمن اینکه خود آن دارای کانون های تمدنی خاص مانند موهجندارو، هاراپا، تاکسیلا و گندهارا بوده است.

موقعیت جغرافیایی پنجاب به گونه ای است که در طول تاریخ شبه قاره به عنوان گذرگاه اقوام گوناگون از سوی آسیای میانه به شبه قاره عمل می کرده است و مهاجمین زیادی برای رسیدن به قلب شبه قاره و فلات دکن ناچار به عبور از پنجاب بوده اند. به همین دلیل مکان های جغرافیایی نظیر پیشاور، تاکسیلا (راولپندی)، مولتان و لاهور از اعتبار خاصی برخوردار شده اند.

مهاجرت آریایی ها، تهاجم اسکندر مقدونی، پارت ها، کوشان ها، تهاجم هون ها و سایر گروه ها نظیر غزنویان، غوریان، امیر تیمور، بابرینان و اعقاب تیمور، نادرشاه، افغانه و نظایر آن برای رسیدن به فلات دکن، از منطقه پنجاب و شهرهای مولتان و لاهور انجام پذیرفته است.

نام حزب	پنجاب	سند	سرحد	بلوچستان	جمع کل
پاکستان مسلم لیگ (نواز)	۱۰۶	۸	۱۶	۶	۱۳۶
حزب مردم پاکستان (PPP)	۹۴	۵۶	۲۲	۳	۱۷۵
پاکستان مسلم لیگ (جونجو)	۱۸	—	۴	—	۲۲
ا. این. پی (ANP)	—	—	۲۰	۱	۲۱
پاکستان اسلامی فرنٹ (PIF)	۲	—	۴	—	۶
اسلامی جمهوری محاذ	—	—	۱	۳	۴
متحدہ دینی محاذ	۱	—	۱	۱	۳
نہضت ملی مهاجر (MQM)	—	۲۷	—	—	۲۷
سندیشنل فرنٹ (SNF)	—	۱	—	—	۱
کمیٹہ شہید بوتو بوتو شہید کمیٹی)	—	۱	—	—	۱
جمہوری وطن پارٹی	—	—	—	۵	۵
پاکستان نیشنل پارٹی	—	—	—	۱	۱
پختونخوا ملی عوامی پارٹی	—	—	—	۴	۴
جمعیت مشایخ پاکستان	—	—	۱	—	۱
بلوچستان نیشنل محاذ (حٹی)	—	—	—	۴	۴
بلوچستان نیشنل محاذ (مینگل)	—	—	—	۲	۲
دیہات اتحاد پارٹی	—	—	—	۱	۱
نیشنل پیپلز پارٹی (NPP)	—	۲	—	—	۲
نیشنل دیموکراتیک الائٹس	۲	—	—	—	۲
آزاد	۱۷	۵	۱۱	۹	۴۲
جمع کل	۲۴۰	۱۰۰	۸۰	۴۰	۴۶۰

جدول شماره ۱۰، لیست تعداد نمایندگان مجالس ایالتی پاکستان در انتخابات ۱۹۹۳

تا قبل از پیدایش اسلام در شبه قاره و پنجاب، شهر مولتان از اهمیت زیادی برخوردار بود ولی بعد از لشکرکشی غزنویان، لاهور اعتبار و اهمیت خاصی پیدا کرد. بنابراین می توان عصر غزنویان را مبدأ ترقی لاهور و پیدا کردن نقش فرهنگی و سیاسی برای آن دانست. از این تاریخ لاهور نه تنها در منطقه غرب شبه قاره بلکه گاهی برای منطقه وسیعی از آن نقش سیاسی و فرهنگی بازی می کرد.

از همین دوره است که دانشمندان، عرفا و ادبا و شعرا در لاهور سکنی گزیدند و پایه فرهنگ غنی را برای آن ریختند. هجویری، مسعود سعد سلمان، ابوالفرج رونی و غیره متعلق به همین دوره می باشند.

در سال ۱۱۶۰ میلادی که ترکان غز شهر غزنه را که پایتخت غزنویان بود تصرف کردند اعقاب سلطان محمود ناچار شدند به لاهور تغییر مکان دهند. خسرو شاه غزنوی لاهور را به عنوان پایتخت خود انتخاب کرد و تا پایان سلسله غزنوی، لاهور به عنوان پایتخت شناخته می شد و دانشمندان و فضلا و شعرا و ادبای زیادی از آسیای میانه،

افغانستان و ایران در آن گرد آمدند، به طوری که لاهور لقب غزنی ثانی به خود گرفت.^{۱۸}

پس از آن در سال ۱۱۸۶ میلادی پادشاه غزنوی در لاهور خود را تسلیم محمد بن سام غوری نمود و او نیز برای مدتی لاهور را پایتخت قرار داد و قلعه لاهور توسط او ساخته شد، او بعداً به دهلی حمله کرد و زبان فارسی را نیز در آنجا رواج داد. بعد از شهاب الدین محمد بن سام غوری، در سال ۱۲۰۶ میلادی قدرت به دست یکی از سرداران او به نام قطب‌الدین ایبک افتاد که او نیز لاهور را پایتخت خود قرار داد ولی بعداً به دهلی حمله کرد و سلطنتی را در آنجا تشکیل داد که شکل توسعه یافته سلطنت لاهور بود.^{۱۹} اثر معروف تاریخی دهلی به نام قطب منار به وسیله او ساخته شد. بعدها قطب‌الدین ایبک در شهر لاهور در یک بازی چوگان از اسب به زیر افتاد و کشته شد و در محله انارکلی شهر لاهور مدفون گردید. قطب‌الدین ایبک را اولین سلطان مسلمان شبه‌قاره می‌دانند که توانست دهلی را پایتخت خود قرار دهد.

از زمانی که سلاطین مسلمان توانستند بر دهلی تسلط یابند سعی نمودند پایتخت خود را به آنجا منتقل کنند زیرا موقعیت جغرافیایی دهلی به گونه‌ای است که امکان تسلط بیشتر را بر شبه قاره فراهم می‌کند و لاهور نسبت به دهلی برای تسلط و کنترل شبه قاره و فلات دکن از موقعیت مرکزی برخوردار نیست و دارای موقعیت حاشیه است. بدین لحاظ مشاهده می‌شود که پنج سلسله مسلمان بعدی به نام سلسله‌های ممالیک، سلاطین خلجی، سلاطین تغلقیه، سلاطین سادات و سلاطین لودهی مجموعاً از سال ۱۲۰۶ تا ۱۵۲۶ میلادی دهلی را مرکز حکومت خود قرار دادند.^{۲۰}

در دوره تیموریان جدید یا بابرین یا مغول‌ها (۱۸۵۷ - ۱۵۲۶م) مجدداً لاهور عظمت گذشته خود را بازیافت. یعنی نقش سیاسی و فرهنگی گذشته به آن بازگردانده شد. آنها ضمن حفظ موقعیت دهلی به لاهور نیز به عنوان مرکز حکومت دایم یا موقت و نیز مرکز فرهنگ و ادب اهمیت می‌دادند.

در بین شاهان تیموری یا بابرین اکبرشاه اولین کسی بود که قلعه لاهور را ساخت و آن را به مدت ۱۴ سال (۱۵۸۴ تا ۱۵۹۸ م) پایتخت خود قرار داد. جهانگیر و همسرش نورجهان، لاهور را زیاد دوست داشتند. جهانگیر قلعه شاهی را توسعه داد و بالاخره خودش و همسرش در لاهور به خاک سپرده شدند. شاه‌جهان نیز در لاهور متولد شد و در این شهر اعلام سلطنت نمود و پسرش اورنگ زیب نیز به لاهور اهمیت می‌داد و مسجد پادشاهی و درب قلعه شاهی را ساخت. پس از اورنگ زیب به علت بروز انحطاط در سلسله تیموری، لاهور به

صورت مرکز حکومت ایالتی درآمد که بر بخش غربی شبه قاره (تقریباً پاکستان کنونی) حکمروایی داشت.^{۲۱}

همان طور که ملاحظه می‌شود لاهور در دوره تیموریان یا بابرین مجد و عظمت خود را مشابه دوره غزنویان بازیافت. به دنبال ضعف حکام بعدی تیموری دوره حکومت سیک‌ها فرا رسید. آنها مدتی بر پنجاب و لاهور مسلط شدند و در سال ۱۷۹۹ میلادی رانجیت سینک لاهور و سپس لودیانا، قصور، سیالکوت و امرتسار را تصرف کرد. او در سال ۱۸۳۹ مرد. دوره حکومت او را برای لاهور دوره سیاه می‌دانند زیرا به مسلمانان ستم زیادی شد و به مقدسات آنان بی‌حرمتی گردید و بسیاری از آثار دوره تیموریان نظیر مسجد و قلعه شاهی، مقبره‌های جهانگیر و آصف‌خان، نور جهان و باغ شالیمار تخریب و آثار تزیینی آن غارت گردید و برای ساختن و تزئین معبد امرتسار به کار گرفته شد.

در سال ۱۸۴۹ میلادی نیروهای استعمارگر انگلیس طی نبرد شدیدی در لاهور بر اعقاب رانجیت سینک پیروز شده و قلعه شاهی را تصرف نمودند. آنها لاهور را به عنوان مرکز اداره بخش غربی شبه قاره در نظر گرفتند و ابتدا شورایی را مرکب از افسران انگلیسی برای اداره منطقه در لاهور تشکیل دادند. در سال ۱۸۵۳ اولین حاکم انگلیسی پنجاب را به نام سر جان لورسن (Sir Jhon Lawrence) منصوب نمودند.^{۲۲} آنها با تأسیس مراکز آموزشی و اداری و فرهنگی جدید، اقدام به پخش فرهنگ و ارزش‌های اروپایی نمودند و به عبارتی مقدمات سلطه فرهنگی و سیاسی را بر منطقه غرب شبه قاره، از طریق لاهور فراهم کردند.

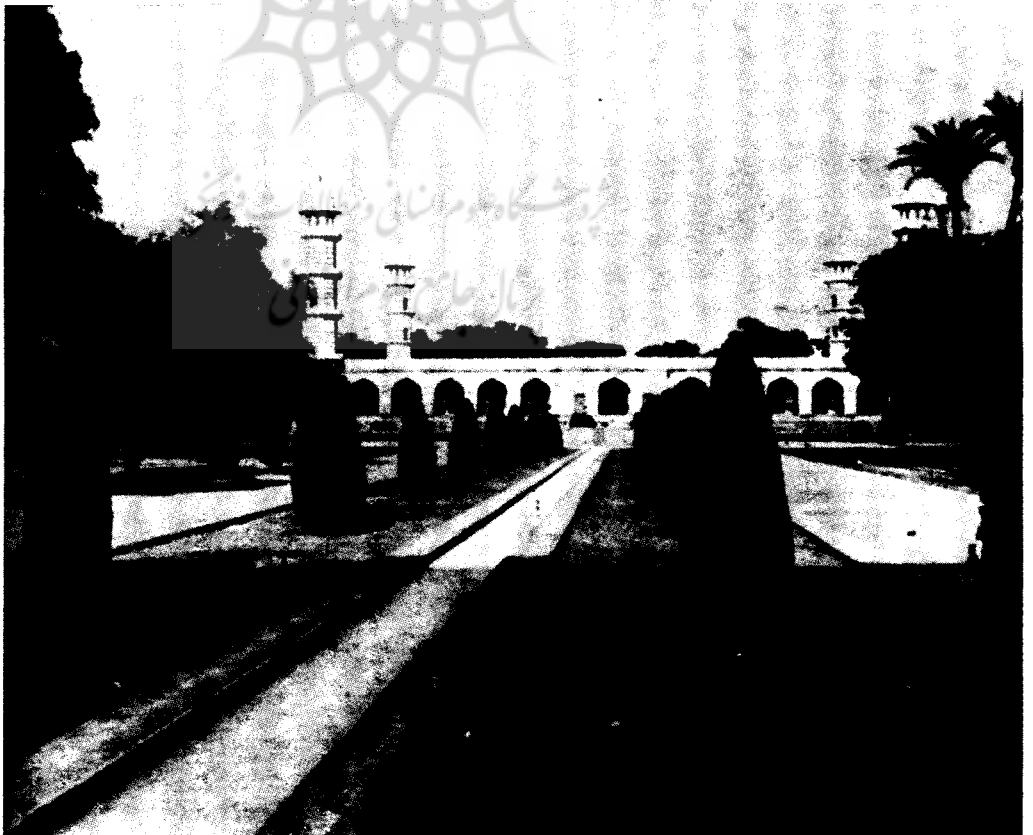
آنها در سال ۱۸۵۸ پیشنهاد تأسیس دانشگاهی را در لاهور دادند و در سال ۱۸۶۴ دانشکده دولتی را تأسیس نمودند. در سال ۱۸۷۶ شاهزاده ویلز از لاهور دیدن کرد و مورد استقبال قرار گرفت. در سال ۱۸۷۷ نمایشگاه صنعتی را تأسیس نمودند. در سال ۱۸۸۷ سلطنت پنجاه ساله ملکه ویکتوریا را در لاهور جشن گرفتند، در سال ۱۸۸۲ دانشکده خاورشناسی و در سال ۱۸۸۴ کتابخانه عمومی پنجاب را تأسیس کردند.

در دوره استعمار نیز شهر لاهور نقش سیاسی خود را همچنان حفظ نمود و به عنوان مرکز تقاضای استقلال شبه قاره از استعمار انگلیس عمل می‌کرد. در سال ۱۹۲۹ میلادی کنگره ملی هند قطعنامه خود را مبنی بر استقلال کامل هند در لاهور قرائت نمود، یازده سال بعد یعنی در ۱۹۴۰ از سوی حزب مسلم لیگ قطعنامه استقلال پاکستان و تأسیس کشور مستقل مسلمانان نیز در این شهر قرائت گردید.^{۲۳} که در محل آن بنای یادبود منار پاکستان ساخته شد.

بعد از استقلال پاکستان دولتمردان احساس کردند که کراچی نیز موقعیت مناسبی ندارد و لذا در سال ۱۹۵۹ کمیسیون ویژه‌ای مکان کنونی اسلام آباد را در ایالت پنجاب به عنوان پایتخت پیشنهاد داد که می‌گویند در حوالی محل تولد ایوب‌خان رییس جمهوری پاکستان قرار دارد. این شهر به وسیله ایوب‌خان ساخته شد و پایتخت از کراچی ابتدا به راولپندی و سپس در سال ۱۹۶۳ به اسلام آباد نقل مکان کرد. شهر اسلام آباد نیز در سال ۱۹۸۱ میلادی به عنوان منطقه فدرال شناخته شد و از ایالت پنجاب منتزع گردید.^{۲۵}

آنچه که از گذشته تاریخی لاهور برمی‌آید این است که لاهور از دوره غزنویان در بُعد سیاسی و فرهنگی موقعیت مرکزی پیدا نمود و در دوره بابرین نیز موقعیت آن احیا و تثبیت گردید و تا استقلال پاکستان همچنان موقعیت مرکزی خود را برای بخش غربی شبه قاره (پاکستان کنونی) حفظ نمود. ولی پس از استقلال، علی‌رغم نقش تعیین‌کننده آن در فرآیند استقلال پاکستان به دلیل ظهور رقبای جدید الولاده‌ای نظیر کراچی و اسلام آباد از اعتبار آن تدریجاً کاسته شد. موقعیت جغرافیایی نامناسب آن که در گوشه شمال شرقی کشور قرار گرفته و در ۲۲ کیلومتری مرز کشور هند به عنوان بزرگ‌ترین

بعد از استقلال پاکستان در سال ۱۹۴۷، پایتخت کشور جدید به کراچی منتقل گردید که خود شهری جدید التأسیس بود و در سال ۱۸۳۹ توسط انگلیسی‌ها پایه‌گذاری شد و نقش مرکزی لاهور اسماً از آن گرفته شد، هر چند لاهور به عنوان مرکز بخش پاکستان غربی باقی ماند.^{۲۴} دلایل انتخاب کراچی به عنوان پایتخت چندان مشخص نیست ولی به نظر می‌رسد نزدیکی لاهور به مرز هند به عنوان کشوری که با پاکستان در حال نزاع بود و نیز تعلق محمدعلی جناح رهبر پاکستان به کراچی در انتخاب این شهر به عنوان پایتخت کشور پاکستان بی‌تأثیر نبوده است. علاوه بر آن چون پاکستان از دو بخش غربی و شرقی تشکیل می‌شد و در وسط آنها کشور هند، به عنوان دشمن پاکستان قرار داشت و امکان ارتباط بین آنها علی‌رغم فاصله زمینی نزدیک‌تر، مقدور نبود، لذا با در نظر داشتن ایجاد خط ارتباطی دو بخش پاکستان از طریق دریا، شهر کراچی به عنوان پایتخت برگزیده شد. لازم به توضیح است که اگر بین پاکستان و هند منازعه وجود نداشت نزدیک‌ترین مسیر بین دو بخش غربی و شرقی پاکستان، محور لاهور - دهلی - داکا بود که در آن صورت لاهور بهترین موقعیت جغرافیایی را به عنوان پایتخت پاکستان به خود اختصاص می‌داد.

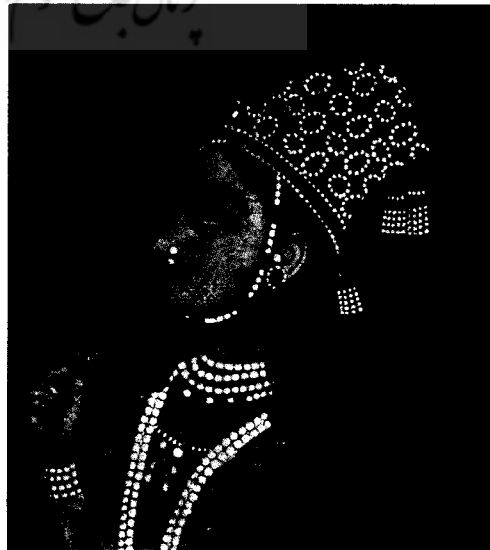

مخالف پاکستان واقع است بر این مسئله تأثیر داشته است، چرا که هند در تهاجم‌های نظامی گذشته خود لاهور را به عنوان هدف نظامی انتخاب کرده و تا پشت دیوارهای آن پیش رفت که مقاومت مردم لاهور و ارتش پاکستان مانع از نفوذ آنها به شهر گردید. می‌گویند فرمانده نیروهای هندی به افراش قول داده بود که ویسکی جشن پیروزی را در کلوب جیم خانه لاهور خواهند خورد! ولی مقاومت نیروهای نظامی و مردمی پاکستان او را ناامید کرد.^{۲۶}

از سوی دیگر موقعیت جغرافیایی کراچی به عنوان نقطه ارتباط پاکستان با دنیای خارج و نیز موقعیت جغرافیایی مناسب‌تر اسلام آباد نسبت به لاهور به عنوان پایتخت، باعث رونق این شهرهای جدید التأسیس گردید. به طوری که به عنوان رقیب قدرتمندی در مقابل لاهور کهن قدعلم کرده و گوی سبقت را از آن ربوده و می‌ربایند. هر چند به نظر می‌رسد لاهور نیز به دلیل ریشه عمیق سیاسی، فرهنگی و اجتماعی خود مشروط به ارتقاء کیفیت فعالیت‌های فرهنگی و علمی همچنان موقعیت برجسته‌اش را حفظ خواهد نمود.

موقعیت قضایی لاهور

لاهور در دستگاه قضایی پاکستان موقعیت برجسته‌ای دارد. مؤسسات آموزشی حقوق، نظیر دانشکده حقوق دانشگاه پنجاب که در سال ۱۴ - ۱۹۱۳ تأسیس شد، سابقه کار قضایی و حقوقی، کانون وکلا، وجود قضاوت برجسته و مشهور، حجم کار قضایی بالا و نظایر آن، لاهور را به کانون حقوقی و قضایی پاکستان تبدیل نموده است. به طوری که در حدود ۱۱۰۰۰ وکیل در رابطه با دادگاه عالی لاهور و حدود ۱۰۷۰۰ وکیل نیز در شعبات شهرستانی و

بخش‌های ایالت پنجاب فعالیت می‌نمایند.^{۲۷} در سیستم قضایی پاکستان، دیوان عالی کشور (Supreme Court) وجود دارد که از رییس و تعدادی قاضی تشکیل می‌شود. دیوان عالی وظیفه پاسداری از قانون اساسی، رسیدگی به شکایات از احکام دادگاه‌های ایالتی و نیز اظهار نظر در مورد اختلافات بین دولت فدرال و دولت‌های ایالتی را به عهده دارد.

مقام دائمی دیوان عالی کشور در اسلام آباد همراه با چهار کرسی در لاهور و دو کرسی در کراچی قرار دارد.^{۲۸} و از ۱۴ نفر قاضی دیوان عالی، شش نفرشان (حدود ۳۴٪) از پنجاب و ۴ نفر از سند و ۲ نفر از سرحد و ۲ نفر از بلوچستان می‌باشد که توسط رییس جمهوری منصوب می‌شوند.

در سطح ایالت‌ها، دادگاه عالی (High Court) قرار دارد که در مرکز ایالت مستقر است. دادگاه عالی لاهور از اعتبار ویژه‌ای در پاکستان برخوردار است و در مسائل مهم کشوری اظهار نظر می‌کند.

مثلاً در سال ۱۹۸۸ دادگاه عالی لاهور به تصمیم ضیاء الحق رییس دولت نظامی پاکستان در خصوص انحلال مجالس ملی و ایالتی اعتراض کرد و آن را نقص قانون اساسی دانست. در سال ۱۹۹۰ نیز فرمان رییس جمهوری مبنی بر انحلال مجلس ملی و سپس سقوط دولت بی‌نظیر را مورد اعتراض قرار داد. در سال ۱۹۹۳ فرمان استاندار ایالت پنجاب مبنی بر انحلال مجلس ایالتی پنجاب را غیر قانونی اعلام کرد.^{۲۹}

همچنین محاکمه ذوالفقار علی بوتو نخست وزیر سابق پاکستان توسط حکومت ضیاء الحق در دادگاه عالی لاهور انجام پذیرفت.

در ۱۸ جولای سال ۱۹۹۳ اگرچه حکم رییس جمهوری وقت پاکستان (غلام اسحاق خان) درباره برکناری نخست وزیر و دولت نواز شریف به وسیله دیوان عالی کشور، غیرقانونی شناخته شد که به دنبال آن رییس جمهوری و نخست وزیران جملگی استعفا داده و منجر به تحول سیاسی در کشور پاکستان گردید ولی این رأی با تکیه بر فرهنگ قضایی ایالت پنجاب صادر شد و دکتر نسیم حسن شاه رییس وقت دیوان عالی کشور که چنین جرأتی به خود داد اهل لاهور و سال‌ها قاضی دادگاه عالی لاهور بود.

همان طور که ذکر شد حجم کار قضایی نیز در ایالت پنجاب و دادگاه عالی لاهور بالاست. آمار نشان می‌دهد که حدود ۷۰ درصد استیناف‌ها و ۸۰ درصد دادخواست‌ها در کل پاکستان مربوط به دادگاه عالی لاهور و ایالت پنجاب می‌باشد. طبیعتاً این حجم بالای کار، توانایی و قدرت دستگاه قضایی ایالت پنجاب را منعکس می‌نماید. این

دادخواست		تعداد استیناف		ایالت
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۸۰	۸۱۶۵۴	۷۰	۱۸۱۲۱	پنجاب
۵/۵	۵۲۷۳	۲۴	۶۲۴۷	سند
۱۱/۵	۱۱۸۸۱	۴/۵	۱۱۵۹	سرحد
۳	۲۹۱۰	۱/۵	۴۰۹	بلوچستان
۱۰۰	۱۰۱۷۱۸	۱۰۰	۲۵۹۳۶	کل پاکستان

جدول شماره ۱۱، تعداد استینافها و دادخواستها در دادگاه عالی ایالتها در سال ۱۹۹۲

22 . Baqir, M; Lahore, Past and present; Low price publications; New delhi; 1993; P.217.

23 . Pakistan; stacey International; London; 1977; P. 147.

۲۴ . ولیان، عبدالعظم، پاکستان، چاپ دوم، کتاب فروشی زوان، تهران، ۱۳۳۹، ص ۷

25 . Facts about Pakistan; Ministry of information and broadcasting, government of pakistan; Islamabad; 1988; P.80.

26 . Pakistan; Ibid; P.14.

27 . Report of secretary of punjab bar council; Lahore may, 1996.

28 . Akhtar, rafique; Pakistan year book 1994 - 95 ; 22th edition; ewp company; karachi; 1995; P.251.

29 . Ibid; P.258.

30 . Pakistan statistical year book; government of pakistan; karachi; 1995; P.278.

15 . The news; March, 3, 1995; P.1.

۱۶ . انور حسین، هاشمی، پیش گفته، ص ۳۴۹ الی ۳۵۰

۱۷ . انور حسین، هاشمی، پیش گفته، ص ۳۵۱ الی ۳۵۲

۱۸ . سید جوادی، سید کمال، میراث جاودان، جلد ۱، رایزنی فرهنگی ج.ا.ایران، اسلام آباد، ۱۳۷۰، ص ۱۳

۱۹ . آفتاب اصغر، امغان کشمیر، انتشارات فاران لاهور، ۱۹۹۲، ص ۷۰

۲۰ . سید جوادی، سید کمال، پیش گفته، ص ۱۴

21 . Halliday, Tony; In sight guides. Pakistan; APA Publication. LTD; Singapore; 1990; P.209.

قدرت با توجه به پیوستگی مسائل و امور حقوقی و قضایی با مسائل و امور سیاسی و حکومتی، خود به خود منعکس کننده تأثیر ایالت پنجاب بر مسائل حقوقی، سیاسی و حکومتی پاکستان می باشد.

پانوشته ها:

۱ . براساس اصلاحیه مصوب مجلس ملی پاکستان در سال ۱۹۹۷ میلادی اختیارات رییس جمهور پاکستان درباره انحلال مجلس و برکناری دولت سلب گردید.

2 . Report on the general election 1990. (vol - 1); Election commission of pakistan; Islamabad; P.8.

3 . Ibid; P.9.

4 . Ibid; P.11.

5 . Ibid; P.10.

6 . Ibid; P. 133.

۷ . روزنامه های جنگ و نوای وقت و پاکستان لاهور، ۲۶ اکتبر ۱۹۹۴ م

۸ . صافی، قاسم، سفرنامه پاکستان، انتشارات کلمه، چاپ اول، تهران ۱۳۶۶، ص ۱۶۶

۹ . هاشمی، انور حسین، الیکشن (انتخابات) ۱۹۹۳، آکادمی آف رایترز، اسلام آباد

۱۰ . طارق اسمعیل، الیکشن (انتخابات) ۱۹۹۰، آکادمی شاهراه فائذ اعظم، لاهور

۱۱ . در انتخابات عمومی سال ۱۹۹۶ م پاکستان مجدداً حزب مسلم لیگ (نواز) با اکثریت قاطعی به پیروزی رسید و دولت تشکیل داد و نه تنها اختیارات رییس جمهور را محدود کرد بلکه در جریان بحران قانون اساسی پاکستان (۱۹۹۷) توانست شرایط را به نفع خود تغییر داده و رییس جمهور جدید پاکستان را نیز از حزب مسلم لیگ برگزیند.

۱۲ . طارق اسمعیل، پیش گفته، ص ۶۰۶ - ۶۰۰

۱۳ . طارق اسمعیل، پیش گفته، ص ۶۲۴ - ۶۰۷

۱۴ . طارق اسمعیل، الیکشن (انتخابات) ۱۹۸۸، مکتب نوای وقت، لاهور، ص ۴۶۶ - ۴۳۴